

Csehy Zoltán

Bekezdések Pozsonyról

Pozsonynak köszönhetem, hogy élek. Legalábbis anyám szerint. Ha nem meszelik éppen a dunaszerdahelyi kórház szülészeti részlegét, és anyámat nem a pozsonyi kórházba viszik be, alighanem meghalok. Vagy már a műtőben, vagy egy Pozsony, azaz a megmentő inkubátor felé tartó mentőautóban. Komplikált farszülés. Nem éppen decens a képtelen felünkkel üdvözölni a világot, de mentségemre legyen mondva, ebben eddigi életem összes radikális anarchizmusa ki is merült. Alig élő kék-lila massa voltam, egy kupac poccadt szeder, egy halom lila, egymásba aszó füge, mely alatt valami mégis életszerűen mocorog. Historikus ábrándok ide vagy oda: más, technikailag fejletlenebb század nem tűrt volna meg a hátán.

Amit a kórházon túl először láttam Pozsonyból, Lechner Ödön kék temploma volt. Édesanyám – nyilván örült, hogy lassan működésbe hoztak – valószínűleg ott állt az ablaknál, én meg nyilván akkor is viszonylag takarékos üzemmódban gubbasztottam a pólýában. „Milyen szép” – gondolhatta, szép ez a hatalmas kék cukormázba burkolt habossüti. Nyilván össze is mérte a kékségeket: az én ígéretesen múltó kékemet a templom fényviszonyoknak kitett aktuális, impresszionista ecsetre való kékjével. A nagy, szecessziós kéket Szent Erzsébet alamizsnaosztó kőtényéből hullatott arany, ezüst, vas és mozaikrózsák [és tövisek] próbálták benőni. Gyerekkoromban azzal hitegettem a húgomat, hogy a kriptában rejtegetik Csipkerózsika sírját. A rózsák átnőttek egy paplakra és egy iskolaépületre is: az iskola ma is gimnázium, mint hajdan, ám kékről értehetetlen okokból kifolyólag barackszínűre mázolták át. Pozsony a rózsák és a tövisek városa.

Pozsonyban láttam először fekete embert, ahogy akkor latin szóval mondtuk: négert. Álltam az elnöki palota [akkor Klement Gottwald pionírház] előtti aluljáróban anyámmal, akivel egy üzletből jöttünk, ahol – úgy emlékszem, a világ teremtése óta – zöld, úgynevezett kubai narancsért sorakoztunk. Feltűnően tátottam a számat, moccanni se mertem, mint akinek földbe gyökerezett a lába. Anyám hiába vonszolt, kérlelt, próbálta oldani a kínos situációt. A fekete ember közeledett. A szívem vert, nyilván elöntött a veríték is. Hát mégis igaz. Mégis létezik. Mégis van ördög. Biztosan a Szentháromság templom valamelyik oltárképéről jött le. És most elvisz. [Mi van, ha ezek, mármint anyám és a sátánfajzat összebeszéltek?] A fekete ember, nyilván szokva volt a megbámuláshoz, elmosolyodott, és szó nélkül ment tovább.

Első munkahelyem is Pozsonyban volt: a Madách Könyvkiadóban dolgoztam, a feltűnően invenciózus nevű *Irodalmi Szemle* szerkesztőségében. Nyáron, ha nyitva volt az ablak, behallatszott, ahogy különféle hangfekvésben, nemi és nyelvi hangszerelésben az idegenvezetők hol felvillanyozott-derűsen reménykedve a hatásban, hol fáradt-közönyösen és hatástalanul megjegyzték: „Itt lakott a pozsonyi hóhér”. A szerkesztő is hóhér, gondoltam akkor sokszor: és Dénes György ötven beküldött verséből negyvenhetet a szemétkosárba dobtam.

A hóhér házaról jóval később tudtam meg, hogy ott Batka Nepomuk János lakott, ez volt a szülőháza. Batka többek közt a *Pressburger Zeitung* zenekritikusa volt, Liszt

barátja, Beethoven ismerőse. Pár év alatt annyi műemléket, szobrot állíttatott, annyi táblát tapasztott, annyi emlékestet vagy zenés matinét rendezett, mint a legendás Toldy Kör egész működése alatt. Levelezése olyan gazdag, hogy máig sem bírt elnyelődni a pozsonyi nihilben, ahol az ilyesmire fokozottan nagy esély van. Eszembe jut róla a pesti Balassi-kutató, aki emléktáblát akart a Mihály-kapura, mondván, hogy biztos benne, Balassi ebben a „kapuközben” találkozott Júliával, és itt „köszöne néki”. Márványtáblát a nagy irodalomtörténeti női mosolyra! Persze, lehetséges, hogy Balassinak e kapuközben jutott eszébe „kurta oktáván a sovány böjtben” a két gyöngyfogú bécsi ribanc is [nevezzük őket a korban szokásos módon *virágnak*]. A Mihály-kapu alatt így fut össze az udvari-gáláns posztpetrarkizmus és a latrikánus csoportos négyesárkú rímekbe szedett emlékezete. Pozsony a szerelem és a szex városa: erről tanúskodnak az országgyűlési paszkvillusok is. A Maid Kétségben esett Hazánk Siralma, Vádgya, és Panasza szerint ilyenkor „ugy is számos a Pina-leső-Báró”, egy másik szerint Schmidegs pap ilyenkor sűrűbben itta a „csokoládét”, hogy teljesítse a heti hármát, ami reverendában, lássuk be, azért nem kevés.

Európa legromdább vára, szokta mondani Grendel Lajos a pozsonyi várról: felfordított éjjeliszekevény, inverz sziklastokedli, üreges fakírpárna. Akkor a londoni Tower is ronda, mondják az udvarias turisták, és megkérdezik, hol van a metró [ez az a kérdés, mely heveny dührohamot vált ki minden pozsonyiból]. Én jobban szeretem a vár „váras” részeit, mint a bécsiesre, kastélyosra vett felújított főépületet. 1241-ben a tatárok se bírtak vele. A fasiszta Tiso sem, pedig el akarta tüntetni mint a magyar uralom jelképét, és kormányépületeket, sőt a Comenius Egyetemet helyezte volna ide. Aztán vár a várban, került egy nagymorva erőd is, később még lovas Svätoplukra is futotta. Ha a giccsszobor elé állunk, leginkább az állat ágaskodó pars pro totoja szúrja ki a szemünket. Egy történelemfosztott korban alighanem *A nagy pozsonyi lóalkatrész* címmel kerülne múzeumba. Végül is Pozsony Thaly Kálmán városa is, a labanc álarcú kurucoké, a nyelvek között rekedteké, az így is, úgy is dadogóké, a mítoszoké, a mitikus igazságoké, melyekről nem érdemes vitatkozni, ez a százados fantasy hozott anyagokból építkezik és a történelmet játszótérként kezeli. Túl sok a kulissza, mégsem elég. Mert általában igaza van a pozsonyinak Bratislavában és a prešporáknak Pressburgban vagy Pozsonyban, de a történelmi tapasztalat alapján csak a legritkább esetben van igaza a bratislavainak Bratislavában, a pressburginak Pressburgban és a pozsonyinak Pozsonyban.

Pozsonyban mindig öröm járnivalni, a sétatéren megy a villamos. Leszámítva, ha tüntetés van. Eszembe jut pár remek dramaturgiájú tüntetés, és olyan is, amikor egy magyarellenes tüntetés közben kellett átszelnem a teret. Keresztanyám, emlékszem, legalább ilyen kínosan érezhette magát, amikor azt próbálta meg elmagyarázni, hogy az akkor középiskolás [szlovák iskolába járt] unokatestvérem miért kényszerült hazafias tóritanárnője serkentésére részt venni a beteges tomboláson. R. gyerekkorunkban szólt meg utoljára magyarul.

Thaly egyébként az evangélikus temetőben pihen nevelt fiával, sírját nem tartja számon a tájékoztató tábla a jeles halmok között. „Ez volt az első magyar meleg házasság” – mondta B. K. Thaly-kutató egy hajdani posztmodern Thaly-konferencia szünetében. Az ideális Thaly Károlyvá várásolt kis gengszter, *Thalwitzer* hadapród nehezen viselte az atya nevelési módszereit, hogy ki akarta találni az ő

életét, egyéniségét. A rosszul megkomponált Thaly Károly végül a nagy történetíró szeme láttára lőtte agyon magát. Nem bízott semmit a véletlenre: a szájába vette a csövet, és meghúzta a ravaszt. Aztán Thaly Kálmán a buja szakálláról órákig moshatta le a véres agyvelőt. „Szebb, karcsúbb pálma nincs ezek között, / Bús végzete volt, ifjan letörött” – vésték föl ugyanezt a kor édes nyelvezetén a kopó kőre. Ekkor már állt Tilgner Viktor Ganümedész-kútja, melyről akkor sem csak a kontempláció egébe ragadott intellektus allegóriája jutott az ember eszébe. Azóta B. K. is öngyilkos lett, nem *Thalwitzer* hadapród módszerével, hanem az életmódjával. Thaly férfiasságfétise [pl. a Rákóczi–Bercsényi páros eszményítése] valószínűleg nem ismert határokat. Csepely Sándor, egykori tanára szerint a kis Kálmán maga is egy kiköpött Byron volt. Nem csoda, ha a „sáppadt fiú”, azaz a később képviselői karriert befutó Molnár Aladár azonnal belészeretett, és megírta neki a magyar irodalom egyetlen dadaista szerelmes levelét [saját szememmel láttam a pesti levéltárban], melynek lényege: „!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! ez a baj úgy e, osztán meg ♥ ah! óh! uh! huh! ez”. Thaly nagy szerelme [Rákóczi mellett] egyébként a magyar nyelv volt: gyerekként Pozsonyban „kényszerítették rá” a németet, a líceumban rendre a bukás határán egyensúlyozott. „Az ötvenes években, abban a szomorú időben, Pozsonyban a magyarság nagyon gyenge lábon állott, nagy ritkaság volt ott a magyar szó” – írta vitéz Veszprémy Dezső, Thaly életrajzírója. Micsoda elégtétel lehetett neki később a magyar nyelv rövid, de határozott pozsonyi fellendülése! Pozsony nem szerette a tiszta nyelveket: egyszerre szerette az összeset, s a fénykorban, illetve az egynyelvűsítési hullámok szüneteiben, egyszerre is használta valamennyit. Mint Steiner Zelma néni, a legendás antikváriumtulajdonos, aki minden mondatában háromnyelvű volt. A németet úgy illett intelligensen beszélni, olvasom egy interjúban, hogy ha a vízszelző jött, akkor az úrhölgy a vízszelző dialektusában szólalt meg. A preschpurgi háziúr, Kraxelhuber Tóbiás az élclapokban testesítette meg a pozsonyi pipázgató polgár, a „Hausherr” sztereotípiáját, aki egy elképesztő német–magyar keveréknyelven terjesztette elméncségeit, jobbra háziköntösben, pipával, de olykor díszmagyarban. Hordószónokként, sőt „magyar” poétaként is megnyilatkozott.

A Szent Márton-dóm egészen speciális térélmény: rogyantott gótika. Az építészek inkább azt mondanák, az egyik templom megette a másikat. Valójában egy román tér, melyre ráérkezett a gótika heveny modernizmusa, hirtelen megemelkedett, nyúlni kezdett és teresedni, magasodni és merevedni, nem fért el benne a zene, az imák, a fohászok és tömjénfüst, a tizennyolc koronázás bombasztikus parádéinak súlya. Egyre izmosabbnak és szálkásabbnak kellett lennie, hogy aztán a tornya csúcsán megtartsa az állítólag 300 [mások szerint csak 150] kilónyi súlyú aranykoronát.

A kriptában Pázmány Péter túlvilági körmondatot körmöl, Jozef Ignác Bajza is talán hozzáad még egy másvilági fejezetet az első szlovák regényhez, az ifjú René kalandjaihoz, Donner Szent Mártonja barokk szerelésben szeleteli a köntösét, ahhoz képest, hogy ólomból van, egész könnyeden, Nicasius Ellebodus fehéres nyákkal lemázolt reneszánsz síremlékén a Janus-arc egyszerre tekint a múltba és a jövőbe. A jelen nem igen érdekli, különben nem túrná meg Istvánffy Miklós latin hexameterében a kék krétával odavetett alkalmi feliratot: *Milujem ťa Peťo*. Ráadásul lány írta, aki itt akarta elmondani, hogy mennyire szereti azt a szerencsétlen Petót. Persze, írhatta egy másik fiú is. Míg Istvánffy azon elmélkedik, hogy vajon Arisztotelész volt-e nagyobb,

vagy fordítója, a pestisben elhunyt Ellebodus, a köznapi szerelmi próza „pestise” felülírja a márvány ritmikus igazságait. Az emléktábla igazán védett helyen van, a szagok alapján még vizelni is szoktak itt, hiszen egy dómba futó bizarr épületnek és egy támpillérnek köszönhetően remek a takarás.

Ha egy nemzetébresztő vagy politikus szobra fehér, akkor azt nagy valószínűséggel Fadrusz János Mária Teréziáról készített, 1921-ben ledöntött lovasszobrának császárnői tartozékokkal leterhelt hátsójából faragták. Legalábbis a magyarok így tartják. A lovat egyébként Albának hívták: mintája a bécsi spanyol lovarda egyik jeles ménje volt. A királynő mintája egy cirkuszi műlovárnő, az apródé pedig maga a szobrász. Ha a legendák szerint „autentikus” carrarai márványtörmelékeket egyberaknánk, alighanem kétszer is kijönne belőlük az eredeti Fadrusz-szobor.

Móczik Felicián síremléke az orsolyiták templomában tényleg Fadrusz-aprólék, Rigele Alajos faragta. Móczik 1912-ben a pozsonyi fiúkóruossal X. Pius pápa színe előtt lépett fel, aki azt mondta, jobbak, mint a Sixtus-kápolna énekkara. A ferences atyát Anton Schönhofer orgonakészítő ölte meg a templom előtt. Egyszer elképzelttem egy drámát Móczik és Schönhofer rivalizálásáról, és egy félig ember, félig angyal, szőke, bolyhos kóristafiúról, aki egy oltárképen él. Vagy ő lenne Fadrusz legszebb pozsonyi szobra, a Mirbach-palotában látható androgün Apollón [Móczik meg a blumentali Fadrusz-Krisztus].

Emléktáblaszövegek: Ebben a házban koncertezett Mozart hatéves korában. Ebben a házban koncertezett Liszt Ferenc kilencéves korában. Pozsony a klasszikus zene gyerekkora. Pozsony Bécs gyerekkora is: nem egy majdani bécsi épületet előbb kipróbáltak Pozsonyban „kicsiben”. Talán ezért van, hogy egy pozsonyi igen könnyen érzi otthon magát Bécsben. Zeneszerzők, épületek kicsiben, a termő infantilizmus városa. Egy latin kiséposzban Pisonia nimfa [Pozsony megtestesítője] azért zokog, mert nővére, a nála rondább, de nagyobb Bécs elhomályosítja a szépségét.

Pozsony a zene városa. Millió szállal muzikális máig. Az idegrendszer, az izomzata is hangszer. Nem ismer fizikai lehetetlent, ha zenélésről van szó. Zichy Géza például 1881-ben a városi színházban Liszt Ferencsel együtt játszott háromkezeset. Háromkezeset, mert 14 éves korában egy vadászaton szétlőtte a saját jobb kezét. A műsoron a Rákóczi-induló szerepelt. Az elviselhetetlen operákat komponáló Zichy megteremtette a félkarú zongoraművész (elméleti és gyakorlati) profilját. Beethoven a Keglevich-palotában 1796-ban, bécsi tanítványának Keglevich Anna Lujza Barbarának [familiárisan Babette grófnőnek] félórás szonátát komponált [ez a negyedik, Esz-dúr zongoraszonáta, az ún. *Grande sonate*]. A largo tétel talán az első olyan zenetörténeti darab, melyben [és itt igazat kell adni Denis Matthews-nak] a csend épp olyan ékesszóló, mint a hangzás. A tetőzetet elképesztően modern szellőzőablakok bizarr látványa bontja meg: ma itt vannak a Beethoven Apartmens nevű szálloda kiadó szobái. John Cage, aki szintén járt, sőt előadást is tartott Pozsonyban, nyilván le tudná kottázni a posztmodern perverzión e kommerciális alakzatát. Rátenne egy áttetsző kottáslapot, bejelölné az ablakok és a nyílászárók helyét, és már szólna is a hanggá lett tér, a zenébe illanó kő. Pozsonyban láttam életem első operáját, itt lettem [szakterminussal szólva] operabuzi. Ez itt a fiatalkorom, mondtam egy pesti operarendező barátomnak a *Punch and Judy* című Harrison Birtwistle-opera szünetében, amikor a pozsonyi közönség menekülőre fogta, és rajtunk meg néhány különösen udvarias

pozsonyi német hölgyön [a bécsiek vendéglőadását nem illik kihagyni], illetve a zene tanszék egyik jellegzetes hajviseletű professzorán kívül szinte senki sem maradt a színházban. Messiaen, Ligeti, Cage, Eötvös – őket is Pozsonynak köszönhetem. A romantikus párlatoktól szagos, pozsonyi házimuzsikákra kikölcsonzott gimnazista Bartók Kossuth-szimfóniáját, vagy a bozótba rejtett Liszt-emlékmű kerítésére fémből lekottázott hozsánnát is a *Koronázási miséből*, melyet 1884-ben maga vezényelt a dómban. És a „fésűs cigányt”, aki kéthúrú gitáron játszott angol slágereket az utcán, feledhetetlen hévvel, pedig se játszani, se angolul nem tudott.

Ha a leghíresebb pozsonyit kellene megneveznem, Lábán Rudolfra szavaznék, főleg így, hogy láthattam Asconában a Monte Veritàn berendezett „anarchista” művészcsoporthoz Lábán-kultuszát, Miki Tallone dodekaéder-daraboló Lábán-installációját, melynek alakzattana tökéletesen leképezi a Lábán-módszer testképleteit. Pozsonynak mindene van: Bibbiena-álmennyezete, fasiszta Nobel-díjasa, kiflije, magyar tanszéke, neves koldusa, köszöngető idiótája, csatornából kikandikáló szobor-pinabubusa, Andersenje és Napóleonja, csak neki írt Esterházy Péter-drámája, Pavel Vilikovský-regénye, nudistastrandja, privát rokokója és kubizmusa, Kunsthalléja, hol lokálisra, hol bécsiesre stilizált, hol teljesen hétköznapi élete.

Németh Zoltán

Kik ezek az emberek?

BESZTERCEBÁNYA, ARANYKOR

Négy-öt éve egyfolytában Besztercével álmodom. Pontosabban nem álmodom, hanem vele alszom el. Még pontosabban: az ébrenlét és az álom közötti időszakban napról napra, óráról órára, percről percre, másodpercről másodpercre idézem fel annak a tíz évnek az eseményeit, amit Besztercebányán töltöttem. Ott van előttem a műtőasztalon az egykori életem, mint egy óriásira nőtt piszkosfehér lárva, amelyet nyálkás-ruganyos lárvabőr fed, és én az álom és ébrenlét határán mozgó tudat kötőtűvel szúrom át a hártját, hatolok bele az élő, rángatózó húsba, a riadtan menekülő egykorvolt élményekbe, eseményekbe. Vajon tudtam-e 2004 és 2013 között, hogy ez fog történni? Vajon éreztem-e akkor, hogy évekkel később majd felnyitom a koponyámat, hogy kiigyam belőle az életemmel feldúsított tartalmakat? Vajon éreztem-e a másik világ felől érkező mohó kutató tekintetet, a mindent dokumentálni vágyó kényszeres rablás műveleteit? Merthogy tolvaj vagyok, valóban. Meg akarom őrizni, rá akarom égetni a retinám belső falára, a tudat fotocelláinak vásznaira az összes képet, az összes érzést, amely hozzám kapcsolható.

Kezdhethetném úgy is, hogy azon a napon akkora hóesés volt Besztercebánya főterén, hózuhatag, szakadó hó, hóvihar, hogy a magyar nyelv nem elég a kifejezésére, szükséges lenne valami új szót alkotni. Ott álltam a főtér alsó részén, 2008 november végén, és vártam a Várost, hogy nemsokára átléphessük a „Preierberger építész” által 1911-ben tervezett félköríves kapu küszöbét, és helyet foglalhassunk az „Sz 21”-es épület első emeleti pizzériájában. Néhány perc alatt belepett a hó, és a főtéren